

PAKİSTAN'DA NEŞREDİLEN BİR ESERE GÖRE AHMED YESEVÎ

Doç. Dr. Ramazan AYVALLI*

Bu sempozyumda, ben de, sizlere, değişik memleketlerde, “Pir-i Türkistan”, “Hazret-i Türkistan”, “Hazret-i Sultan”, “Hace Ahmed”, “Kul Hace Ahmed” gibi lakablarla tanınan Ahmet bin İbrahim bin İlyas Yesevi’ye, Pakistan’da neşredilen Farsça bir eserde, hangi gözle bakıldığı hususunu takdim etmek istiyorum. Türkiye’de fazlaca tanınmayan ve bilinmeyen, hatta “Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar” kitabında bile, adı geçmeyen bu kaynaktan bazı nakiller yapmak suretiyle, bu ilmi toplantıya biz de değişik bir renk katmak istiyoruz.

Türkistan’da yetişen büyük velilerden olan ve doğum tarihi bilinmeyen Ahmed Yesevi’nin nesebi, Hz. Ali’nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye’ye ulaşır. Soyu Hz. Fatıma’ya dayanmadığı için, Seyyid olmayan Ahmed Yesevi’nin, babası Hace İbrahim’in hanımı yani Yesevi’nin annesi Ayşe Hanım, Evliyadan Şeyh Musa’nın kızı olup, salih, takva sahibi ve iffetli bir hatundu. Ahmed Yesevi 1194 (H.590) senesinde Yesi’de vefat edip, oraya defnedilmiştir.

Annesini çok küçük yaşta, babasını ise yedi yaşında iken kaybeden Ahmed Yesevi (r.a.) görüldüğü gibi, kıymetli bir aile yuvasında, bir ilim, irfan evinde gözlerini dünyaya açmıştır. Belli bir yaşa gelince, önce Arslan Baba’dan ders almıştır. Onun kalblere hayat ve huzur veren söz ve sohbetleri ile tevveccühlerine, görüp-gözetmesine kavuşmuştur. Kısa zamanda yüksek makam ve derecelere ulaşmıştır.

Ahmed Yesevi, bundan sonra hocası Arslan Baba’nın manevi işareti ile Buhara’ya gitti. Orada Ehl-i Sünnet Alimleri’nin en büyüklerinden Yusuf-i Hemedani’ye bağlandı ve manevi ilimleri tahsil etti. İnsanlara ilim

---

* M.Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi.

öğretmek, doğru yolu göstermek için ondan icazet, diploma aldı. Bu büyük zatın halifeleri arasına katıldı. Onun vefatından sonra bir müddet Buhara'da kaldı. Talebe yetiştirmeye başladı. Bir zaman sonra, onların terbiye edilmelerini, yetiştirilmelerini Yusuf-i Hemedani'nin en önde gelen gözde talebesi Abdülhalık Goncdüvani'ye bırakıp, kendisi Yesi'ye döndü ve talebe yetiştirmeye burada devam etti. Talebesi gitgide çoğalıyordu. Büyüklüğü ve şöhreti, kısa zamanda Türkistan, Maveraünnehr, Horasan ve Harezm'e yayıldı. Kendisinde, daha çocuk yaşta iken başlayan evliyalık hal ve dereceleri günden güne artıyordu. Zamanındaki alim ve velilerin en büyüklerinden, en üstünlerinden oldu. Hanefî mezhebinde idi. Zahiri ve batini bütün ilimlerde derin alim olan Ahmed Yesevi, Hızır (a.s.) ile görüşüp sohbet ederdi. Ahmed Yesevi, yetiştirdiği binlerce talebenin her birini bir memlekete göndermek suretiyle, İslamiyet'in doğru olarak öğretilip-yayılmasını sağlamıştır. Onun bu şekilde gönderdiği talebelerinden bazıları, sonraları Moğolların katliamından kaçıp kurtulmak suretiyle Anadolu'ya da geldiler. Bu suretle onun yolu, Anadolu'da yayılıp tanındı. Anadolu'nun müslüman Türklere yurt olması O'nun manevi işaretleri ile hazırlandı.

Bu mukaddimeden sonra, sadede gelecek olursak, "Lemehât min Nefehâti'l-Kuds" isimli eser¹, Şeyh Muhammed Alim Sıddîkî Alevî tarafından yazılmıştır. Hicri-Kameri takvime göre 972/1041, miladi 1564/1632 yılları² arasında yaşayan Muhammed Sıddîkî'nin baba tarafından soyu, Hz. Ebu Bekir Sıddîk'in torunlarından olan Şeyh Şihâbüddin Sühreverdi'ye dayanır. Anne tarafından da soyu yine Hz. Ebu Bekir'e dayanmaktadır. Zaten Sıddîkî nisbeti de buradan kaynaklanmaktadır.³

Önsözü yazan ve fihristleri yapan Muhammed Nezîr Râncâ'dır.

¹ İsmail Paşa'nın İzahu'l-Meknun adlı eserinde (C.2, s. 408), bu kitabın ismi, "(el)-Lemehatü'l-Ünsiyye fi şerhi'n-Nefehati'l-Kudsiyye" olarak geçiyor.

² Kitabın Taşkent Baskısında ve bazı kaynaklarda, müellifin vefat tarihi hakkında değişik rakamlar varsa da, muhakkıkım tercih ettiği tarih yukarıda kaddettiğimizdir. (Muhammed Nezîr Râncâ, Mukaddime, s. 33-34.) Değişik tarihler için bkz. M.N. Râncâ, Mukaddime, s. 34.

³ Muhammed Nezîr Râncâ, Lemehat'ın Mukaddimesi, s. 12. Bu husus, Lemehat'ın 344. sahifesinde de kayıtlıdır.

Önsözün sonunda 1405 Hicri-Kameri, 1364 hicri-şemsi ve 1985 miladi tarihlerini ve Revalpindi şehrini görüyoruz.

Lahor'da Mektebe-i İlmiyye Matbaasında, 1986 (1406 hicri-kameri/1365 hicri-şemsi) yılında basılan kitabın nâşiri iki müessesedir:

1. İslamabad'daki Merkez-i Tahkikat-ı Farisi İran ve Pakistan.
2. Müesseset-i İntişarat-ı İslami-Lâhor (Pakistan).

44 sayfalık mukaddime ve 158 sayfalık sekiz çeşit fihristle⁴ birlikte 666 sayfaya ulaşan kitap, net olarak 464 sayfadır. Eserin başına beş sayfalık münderecât konulmuştur. Sadece bin adet basıldığı eserin başında kaydedilmiştir.

Mukaddimedede, sırasıyla müellifin pederi, annesi, onların üstün manevi halleri, amcası, Ehlullah'la karşılaşması, biraderi, zahiri ve batını ilimleri tahsili, evladı, vefatı ve kitapla ilgili bilgiler veriliyor. Kitapla alakalı kısımda, te'lif sebebi, kitabın ismi, yazma nüshaları üzerinde durulmaktadır.

Te'lif sebebi olarak, özetle "Salihler anıldığında rahmet(-i ilahiye) iner." hadis-i şerifi'ne yapışıp, başta Ahmed Yesevi olmak üzere, onların ruhanîyetlerinden istifade etmek olduğu zikredilmiştir.⁵

Eserin iki yazma nüshası vardır. Birincisi, Medine-i Münevvere'de Arif Hikmêt Kütüphanesi No: 35-F'de kayıtlı ve kitabet tarihi belirtilmeyen nüshadır. İkincisi ise, Kitâb-Hâne-i Genc-i Bahş nüshası (Merkez-i Tahkîkât-ı Fârisî İran ve Pakistan): Bu nüsha iyi bir Nesta'lîk hattı ile 1251 H.K. Cumâdessânî ayında yazılmış ve No: 8728'de kayıtlıdır.⁶

Semerkan'dın köylerinden Alî-Âbâd'da 1041/1632'de vefat eden müellif, eserini vefatından sekiz sene önce, yani 1033 hicri-kameri yılında te'lif etmiştir.⁷ Taşkent baskısı 1327 H.K. yılında,⁸ şimdiki baskısı ise 1406 H.K. yani 1986 yılında yapılmıştır.

⁴ Bu fihristler, 1. ayet-i Kerimeler, 2. Hadis-i Şerifler, 3. Meşayih'in Sözleri, 4. Arapça, Farsç. Türkçe şiirler, 5. Şahısların isim ve nesepleri, 6. Kitap ve risaleler, 7. Yer isimleri, 8. Me'haz ve membalar ve kısaltmaların fihristleridir. (s.10)

⁵ M.N.Râncâ, Lemehat Mukaddimesi, s. 35-36.

⁶ Râncâ, Mukaddime, s. 38.

⁷ Aynı eser, s. 36.

⁸ Aynı eser, s. 38.

Sözü fazla uzatmamak için, birkaç kelime ile de olsa Lemehât'ın mevzuunu özetleyip, Ahmed Yesevi kısmına geçmek istiyorum.

464 sayfalık eserin 7-38. sahifelerinde, Zıkr-i Cehri ve bunun caiz, sünnet ve müstehap olduğuna dair âyet-i kerime'ler, hadis-i şerifler ve diğer rivayetlere yer verilmiştir.

38-463. sahifeler arasında ise, Semerkand, Buhara ve Türkistan mıntikasındaki “Sufiyye-i Zekiyye”, veya “Silsile-i Sufiyye-i Zekiyye-i Cehriyye” yahut “Silsile-i Şerife-i Aliyye-i Zekiyye” yahutta “Silsile-i Zekiyye-i Sufiyye-i Fakiriyye” adlarıyla anılan Cehrî Silsile-i Şerife'nin arif ve büyüklerinin halleri kerametleri, harikuladelikleri, varidat ve ilhamları, bu meşayihın meşgûliyet ve rabitaları beyan edilmiştir.

Bizlerin ata yurdu olan ve bugün, nisbeten hürriyetlerine kavuşan Türki Cumhuriyetlerin Semerkand, Buhara ve Türkistan bölgelerinde yetişen alim ve velileri ele alan bu kitap bu yönden önemlidir.

39. sayfada Hâce Ahmed el-Yesevi'nin neseb silsilesi zikredildikten sonra, 44-123. sayfalar arasında Hz. Sultan Hâce Ahmed el-Yesevi'nin kerametleri ve harikulade halleri kaydedilmiştir. 84 sayfa olarak anlatılan Ahmed Yesevi'den sonra, 50 kadar tasavvuf aliminin terceme-i hali verilmiştir.⁹

Müellif diyor ki: “Ey Azizim bil ki, bu Silsile-i Şerifenin yani Silsile-i Aliyye-i Zekiyye-i Sufiyye-i Fakiriyye'nin ve Silsile-i Şerife-i Hâcegan'ın muallimi Hızır (a.s.)dır. Sufi Danişmend, “Menakıb-ı Hazreti Sultani't-Tarîka” adlı eserde buyurmuştur ki: Onların üstadı, Hz. Hızır (a.s.)dır. Nefahatü'l-Üns'de mezkurdur ki, Hz. Hâce-i Cihan'a zıkr-i hafiyi talim eden Hz. Hızır (a.s.)dır.”¹⁰

Müellif Muhammed Alim Sıddîkî, Ahmed Yesevi hakkında, “Hz. Hâce Ahmed el-Yesevi Sultanu't-Tarîka, Burhanu'l-Hakîka, Kıdvetü'l-Kamilîn, Kaşîfi'r-Rumûzi's-Sübhaniyye, Senedü't-Tavâif, Senedü'l-Avarîf, Feridü'l-Asr, Vahidüddehr, Şemsü'l-Evliya, Bedrü'l-Asfiya”¹¹ lakablarını

⁹ Bu kitabda tercümei halleri verilen elli mutasavvıfın hayatları için bkz. s. 124-463; ayrıca fihrist, s. 5-9.

¹⁰ Bkz. Lemehat, s. 38.

¹¹ Lemehat, s. 39.

ve sıfatlarını kullanmıştır ki, bugünkü Türkçe ile ifade edecek olursak:

“Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri, tarikatın sultanı, hakikatın burhanı, delili, kamillerin önde geleni, ariflerin zübdesi, özü, büyüklerin kutbu, ariflerin gavısı, Rabbani ilimleri bilen, Sübhani remizleri, işaretleri keşfeden, anlayan ve açan, dini grupların dayanağı, ariflerin mesnedi, asrın bir teki, zamanın bir tanesi, Evliyanın güneşi, asfiyanın (seçilmişlerin) bedri (dolunayı)’dır.”

Müellif, Ahmed Yesevi’nin Emirü’l-Mü’minin Hz. Ali (r.a.)’a kadar olan neseb silsilesini de şöyle zikretmiştir:

“Ahmed b. İbrahim Şeyh b. Mahmud Şeyh b. İftihar Şeyh b. Ömer Şeyh b. Osman Şeyh b. Hasan Şeyh b. İsmail Şeyh b. Musa Şeyh b. Yunus Şeyh b. Harun Şeyh b. İshak Baba b. Abdirrahman b. Abdilfettah b. Abdilcebbar b. Abdilfettah İbni’l-İmam Muhammed Hanefiyye b. Emiri’l-Mü’minin Ali (Kerremallahü vechehü)”¹²

Şeyh Muhammed Alim Siddiki Alevi, bunları belirttikten sonra, Ahmed Yesevi hakkında, “... Onun terbiyesi Hz. Risalet Penahi (s.a.v.)’den, tarikatının üstad ve muallimi, Hz. Hızır (a.s.), O’nun hocası Hacı Yusuf (-i Hemedani)’dir.”¹³ cümlelerini de kaydetmiştir.

Müellifimiz yine şunları ilave etmektedir:

“Ahmed Yesevi’nin çocukluğunda, silsile-i şerife’nin kadim Şeyhlerinden Arslan Baba, Peygamberimizden aldığı manevi işaretle, onunla ilgilenmiş, bunun üzerine o, yüksek makamlarda üstün terakkiler sağlamıştır.¹⁴

Arslan Baba ahirete irtihal ederken, onun, Hacı Yusuf-i Hemedani’nin sohbetlerine katılmasını vasiyyet etmiştir. Ahmed Yesevi, Yusuf-i Hemedani’nin sohbetlerinden çok istifade etmiştir. Ondan sonra, birinci halifesi Hacı Abdullah Berki onun yerine geçmiş, o vefat edince ikinci halifesi Hacı Hasan Endaki vazifeyi deruhde etmiş, o da vefat edince üçüncü halifesi, Ahmed Yesevi olmuştur. Ahmed Yesevi Hz. Hızır (a.s.)’ın emri ile irşad için Türkistan canibine gitmiştir. Yusuf-i Hemedani’nin

¹² Lemehat, s. 39.

¹³ Bkz. aynı yer.

¹⁴ Lemehat, s. 40.

dördüncü halifesi ise Hace Cihan'dır.¹⁵

Muhammed Alim Siddıki, "Lemehat min Nefehati'l-Kuds" isimli eserinde, Ahmed Yesevi'nin hocası Yusuf-i Hemedani'nin, tarikat ve nisbet aldığı hocaları da şöyle sıralar:

O, Ebu Ali Farmedi'den, O, Ebu Kasım Gürgani'den, O, Ebu'l-Hasen Harkani'den, O, Ebu Yezid-i Bistami'den, O, İmam Cafer-i Sadık'tan, O, İmam Muhammed Bakır'dan, O, İmam Zeynelabidin'den, O, İmam Hüseyin'den, O da Emiri'l-Mü'minin Ali Kerremallahu Vecheh'den o ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den almıştır. Ebu Talib-i Mekki'nin zikrettiğine göre İmam Cafer-i Sadık'ın diğer bir nisbeti Kasım İbn-i Muhammed İbn-i Emîri'l-Mü'minin Ebî Bekr-i Siddık-ı Ekber'e dayanır. O, nisbeti, Selman-ı Farisi'den, O da Hz. Ebu Bekir Siddık'tan, O ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'den almıştır.¹⁶

Ahmed Yesevi'ye ekseriya Hz. Sultan diye hitab eden müellifimiz, onun keramet ve harikulade hallerinin adeta sayılamayacak kadar çok olduğunu beyan ettikten sonra, en büyük kerametinin, talibleri irşad ve kamilleri ikmal olduğunu belirtmiştir.¹⁷

Bu vesile ile Ahmed Yesevi başta olmak üzere, dine, devlete, millete ve memlekete hizmeti geçmiş bütün büyüklerimizi rahmetle anıyoruz.

¹⁵ Lemehat, s. 41.

¹⁶ Lemehat, s. 41-43. Ebu'l-Kasım Gürgani'nin başka bir silsilesi de zikredilmektedir. Şöyle ki: O, Şeyh Osman Mağribi'den, O, Şeyh Ebu Ali Katib'den, O, Şeyh Ebu Ali Rodbari'den, O, Seyyidü't-Taife Şeyh Cüneyd-i Bağdadi'den, O, Şeyh Seriyi (Sırrî) Sekati'den, O, Maruf u Kerhi'den, O, Davud-i Tai'den, O, Habib-i Acemi'den, O, Hasan-ı Basri'den, O, Emirü'l-Mü'minin Ali (k.v.)'den O da Peygamber Efendimizden almıştır. (s. 43).

¹⁷ Bkz. Lemehat, s. 44.